

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на ПЛАМЕН АНТОВ
„1880-ТЕ : ЛИТЕРАТУРА И ФИЛОСОФИЯ НА ИСТОРИЯТА.
ВАЗОВ. АВТОРСКА ВОЛЯ И ПАМЕТ НА ТВОРБАТА”
за удостояване с научната степен „ДОКТОР НА НАУКИТЕ”
от ст.н.с. д.ф.н. РАДОСВЕТ КОЛАРОВ

Ще цитирам един тезис на Пламен Антов, който служи за методологическа основа на размишленията и откритията му по протежение на цялата работа. „Всички разнообразни дискурсивни самоартикулации на модерната култура имат корените си в недиференцираната праматерия на една домодерна, вечна менталност”

Антов конкретизира този тезис като изследва надграждането на литературата от 1880-те години върху субстрата от дълбинни архетипи, митопоетически схеми, карнавалната народна култура. Той чете „Под игото”, „Записки по българските въстания”, „Чичовци”, „Нова земя”, „Епопея на забравените” през погледа към вечното, цикличното, кръговратното. Антов говори за „скрити дълбинни енергии” и този израз може да се определи като методологически ключ на всички глави. Търсач на дълбинни енергии, Антов може да си представим като сеизмолог, отчитащ скритите трептения и вълни под повърхността на литературните текстове.

Споменах карнавала и искам да отворя една скоба. 70-те години на миналия век бележат у нас връх в модата на карнавала на Бахтин. Всеки карнавализираше всичко. Спомням си една дисертация за голям докторат, която беше езиковедска и в която се карнавализираха стилистични фигури. Споменавам този куриозен факт, за да разгранича настоящата дисертация от модата. Тя създава свой прочит на

карнавалното у Вазов, удивително убедителен, находчив, с аналитични прозрения, които убеждават хора като мен, отнасящи се със сдържан ентузиазъм към карнавала, до степен да кажат: Да, така е!

Към проблема за карнавала и философията на историята ще се върна след малко, но сега искам да очертая в конспективен план някои достоинства на труда.

Чел съм и други текстове на Пламен Антоу, но този е според мен най-зрелия, най-задълбочения. Хоризонтът на тази работа е пределно широк – той се отваря към политико-историческото, философското, митологичното, към пракултурното, литературно-историческото и то в европейски и дори световен мащаб, съчетава текстуално-анализаторски способности с културно-философски синтези, философия не само на историята но и на българското изобщо. Ето един пример: „Чрез периодично унищожаване на историята си българският човек си осигурява фантазмени пространства на свободата да започва на чисто, да анулира, да забравя грешките. От Нова година до Нова година, от карнавал до карнавал българският човек обитава в крайни късове пространство , които до безкрай репродуцират палингенетичния цикъл.” Антоу влиза в дълбока интертекстуалност, четейки паралелно творби на един автор или на различни автори най-често през трагедията и пародията и получава нови обогатени значения за процеси или стадиални сходства. Той е пълен с находки, с оригинални хрумвания като постигане на реалността на българското възраждане не в реално-политическото, а в символното, като воля-за, идеята за палингенезата и пр.

На второ място авторът на този текст проявява способност да гради концептуални сюжети. Той създава аргументативни вериги, наслагва логически звена, укрепва конструкцията като проверява тезата в съседни контексти. Изпипва в детайли нейната доказателственост.

На трето място: Антоу има способността и готовността да развие една теза в обратна посока, там, където тя изглежда продуктивно завършена. Пример за това е осма глава, „Българският тотален роман. Случаят Кандов”, Това е много важно. За Антоу, както трябва и да бъде в науката, писането на научен труд не е просто и само институционален проект, завършващ с административна санкция, чийто идеал е окръглената завършеност, а процес на търсене на истината, който няма завършек.

На четвърто място работата излъчва на всяка страница ведро творческо вдъхновение, радостта от ново и ново откритие, която споделя с читателя, дух на инвенция.

На пето място като достоинство на автора може да се посочи неговата ерудираност, справяне с впечатляващо обемна литература.

Антоу определя стила на своята работа като съзнателно бягство от академизма, разказ „в маниера на романа”. Не е съвсем ясно какво има пред вид с това . Прекомерната употреба на изрази на латински, старогръцки, немски и френски, каквато се забелязва в труда, очевидно не означава скарване с академизма. По-скоро това, че в труда наистина липсва строго академична центростремителност в последователността на главите и отделните тези са свързани в хлабава, донякъде фрагментарна конструкция.(За това подсказва и големият брой на главите – осем). Втора глава се оказва продължение на първата с нови допълнения,, дописва и развива наблюдения, които обогатяват значенията на първа глава, а последната глава, която е наречена, очевидно преднамерено, с романовия термин „епилог”, се връща пак към първата, само че от противоположна гледна точка. Това е своеобразна композиционна фриволност в един академичен труд, който би трябвало да представи синтезирано крайните резултати, а не лабораторния път към тях. С многобройни повторения и вариации Антоу укрепва аргументацията си, присъвокупявайки в движение

подсилващи тези, което създава известно впечатление за прекомерност, преливане отвъд главното русло на „разказа”.

Първите две глави на дисертацията разглеждат „Под игото” като карнавален роман т.е. като „народна книга, облъхната от аурата на народно-празничната карнавалност” извън намерението на Вазов да напише буржоазен, авантюрно-сентиментален роман. Изследвани са функциите на карнавалния смях, ядене и пиене, играта, зрелищността, езиковите каламбури, карнавалните топоси – площада, улицата, кафенето и пр. В тези проследявания за отправна точка служи Бахтиновия модел на карнавала в романа на Рабле „Гаргантюа и Пантагрюел”, който според Антоф е стадиално съреден с романа „Под игото”. Моделът на Бахтин за карнавала не е съвсем по мярка на труда на Антоф. Високото според Бахтин бива осмяно и свалено в долницата. Но високото у Антоф, (т.е. бунтът, Април) бидейки снижено, пародирано, трябва да остане същевременно високо. Това е проблемът. За да го реши, Антоф въвежда термина „ментална горница”, (впрочем не особено сполучлив, тъй като „Април 1876” е не само идеология, а е и колективна енергия). Той обособява две равнища на карнавала: ниската телесно-празнична долница в Бахтиновски смисъл и високото политическо равнище на Април 1876 като гигантски карнавален акт. Доколкото разбрах, се обособява и едно междинно звено на снизяване, което се отнася до собствено дискурсивното равнище на въстанието. Антоф, както впрочем и на други места, поема предизвикателството на усложнената интерпретация на изследвания проблем, той говори за парапародия, отбелязвайки, че третата част на романа е сериозна, трагическа пародия на същинската карнавална пародийност на втората част.

Усложнената задача на автора на дисертацията води на моменти до известна неяснота за връзката между телесната долница и горното „ментално” равнище на карнавалността. Но трябва да се

отчетат извънредно интересните наблюдения и находки на Антоу, от типа на това, че колективната светла лудост е трагично-пародийно буквализирана и снета в мрачната индивидуална лудост на идиота”(Мунчо); събитието в хоризонта на политическата реалност, (дървената артилерия) е представено като редупликация на детската игра или, обратно, прерастването на представлението „Геновева” в реално политическо действие Тук има блестящи формулировки като „Бяла черква е мястото, където събитието Април се случва в една народно-празнична извънсторичност и в карнавалната си виталност; в Клисурата то добива високия трагизъм на модерната История” или „Под игото” синтезира ниското наследство на „Чичовци” и високото на „Епопея на забравените”; „Виното през цялото време е съдържало кръвта, означавало я е и е вървяло към нея и в един момент е прескочило отвъд символното на евхаристията, превръщайки се в кръв.”

Съдържанието на трета и четвърта глава в някои точки прелива от едната към другата, ситуирано около няколко тематични ядра: вторият български златен век, институционализиране личността на Вазов, българският семеен комплекс, т.е. възлагане на родово-семеини роли на разглежданите от Антоу поети, пародийното повторение на Април в Съединението, палингенезата. Заслуга на тази част на труда е заявеното и изследвано взаимопроникване и дори сливане, както често повтаря авторът, между митологично, реално политическо и художествено. Митологичното е дълбината и сърцевината около която е рамкиран модерно-политическия разказ.Ето например наблюдението върху това, че поезията на Вазов в периода около 1919 г. е репортажна, вестникарска, близо до вълненията на деня. Вазов е „с широкия народ”. Тази близост до народа е предпоставка за канонизацията на поета като патриарх на българската литература, която пък има своите основания в държавно-строителните потребности на

политическия момент. „Живото телесно присъствие на здравата фигура на Вазов е необходимо като жива частица от великото минало, която да бъде вградена в темелите на рухналия български свят.” Но това става чрез санкцията на митологията – чрез архаичния мит за първичната богиня майка. Вазов е майката на нацията. Така жанр – политически момент – мит се оказват синкретично преплетени. Митът присъства и в осмислянето на историята. Забравена и митологизирана, старата българска история се мисли като идеализиран златен век. А осемдесетте години представят парадоксална ситуация, когато като историческо започва да се мисли съвсем близкото минало, април 1876, придобивайки сублимната монументалност на втори български Златен век.

Жаждата за повторение в историята се проявява в антитетичната напрегнатост между творбите на Вазов „Под игото” - „Нова земя” и на Захари Стоянов „Записки по българските въстания” и „Чардафон Великий”, където е проследено повторението-травестия, повторение-пародия на Априлското въстание в акта на Съединението от 1885 г. (тук отново се появява образът на карнавала), като са изследвани причините за невъзможността за автентично повторение. Интересни са разсъжденията на Антоу върху българската палингенеза като циклично започване на българската история от нулата, на”чисто” , представена като негова лична философия на българската история (извън онази философия, която, по негово убеждение създава Вазов в някои свои творби.)

Противопоставянето Вазов – Ботев по признака фемининност – маскулинност подхваща сюжет, възникнал в 90-те години на миналия век, към който Антоу се отнася, както личи, не напълно сериозно. Това противопоставяне е ефектно и остроумно,(Вазов е представен като оплакващия, майчин глас, наречен е „воайор на историята) но не навсякъде с изчистени аргументи. „Полифоничната деперсонализация

на лирическия „аз“ у Вазов не означава непременно фемининност, антитезата „Ботев размахва меч, а Вазов писалка“ е ефектна, но не докрай почтена – Ботев също размахва- или поне ползва- писалка.

С по-скромни амбиции, пета глава обособява периодите на Ботевата тема в творчеството на Вазов. С оглед на интересуващата ни митологична матрица, в чиято рамка се полагат историческите и художествените факти, е важно да се отбележи, че според Антонов в ранните наивни стихове, посветени на Ботев, се постига спонтанно митологизиращия подход, който разчита на детайлите, и не разграничава важно от маловажно, базисна черта на архаичното светоусещане, за разлика от дистантно канонизиращия по-късен поглед към стиховете на поета.

Шеста глава прави опити да постигне архитектурата на цикъла „Епопея на забравените“, която е изкушавала редица изследователи до този момент. Авторът използва за входи към нея някои от възловите стихотворения на цикъла – „Левски“, „Кочо“, „Каблешков“, „Волов“. Верен на метода си и тук Антонов установява „принадлежност на Епопеята към сферата на колективно-митологичното“. Например кратката балада „Волов“, която на пръв поглед стърчи извън жанровата и структурна специфика на цикъла, неочаквано, а всъщност закономерно, оказва се, отвежда към образа на хтоничната река, отнасяща към царството на смъртта. Антонов извършва проникателни анализи на посочените стихотворения и установява в „Епопеята“ движението от индивидуален подвиг към колективната саможертва, извод, който е убедителен. Струва ми се обаче пресилен стремежът към телеологизиране позицията на всяко стихотворение в цикъла.

Седма глава отново ни среща с митологичното, но вече като философия на историята. Това е една от най-важните глави на дисертацията – в нея е заложено изясняването на поставения в

заглавието водещ концепт. За философия на историята се говори на редица места в труда преди тази глава и най-вече отнесено към експлицитните разсъждения на тази тема у Вазов в главата „Пиянство на един народ”. Но, както може и да се очаква, експлицитният вариант на Вазовата философия на историята за дисертацията е по-малко интересен от нейния долбинно-несъзнаван, митопоетически двойник. За Антоу историческият разум действа като колективно несъзнавано. На с. 309 философията на историята се отъждествява с колективното българско мислене на историята. Но на друго място се говори за „същностно историческият модус на колективното мислене”. Трудно ми е да разбера как историческото колективно мислене може да възпроизведе не просто историческото, но историята в нейната саморефлексия, каквато представя философията на историята.

Облягайки се на авторитета на Хегеловата парадигма и идеята на Шелинг за обратно възхождане на научно-рационалното към митологичното чрез изкуството, Антоу възлага на художествената литература и конкретно на два стиха от поемата на Вазов „Паисий” „От днеска нататък българският род/ история има и става народ” статута на „цялостна”, „пълноценна” философия на историята. Действително, перформативната сила на тези два стиха е забележителна. „Сдобиването със съзнание за собствената история е перформативен акт на сдобиването с история”. Творбата на Вазов символно поражда реално политическото чрез символното, като воля-за. На друго място, в тон с тази теза във връзка с Април 1876 е казано: „Събитието се е случило чрез своята възможност”. Съгласен съм с тези твърдения, дори намирам връзка между тях и съвременни теории за потенциалността. Все пак остава съмнението дали въпросните два стиха от поемата на Вазов са достатъчни, за да представят „пълноценна”, „цялостна” както на много места се повтаря, философия на историята.

Последната осма глава е една от най-интересните и приносни глави на дисертацията. Тя се разполага антисиметрично на първата със сходен патос и размах на аргументацията, вървейки в обратна посока. Това, което в първа глава е представено само като рамка, осъзнатото написване на буржоазен, сантиментално-авантюрен роман, под който се разкрива заслужаващата истинския интерес на изследвателя дълбочина на праисторическото, митологичното, тук се превръща в обект на специално внимание и източник на неподозирани богати значения. Главите, отнасящи се до „сюжета Кандов“ представят в синкретичен вид всички начала на романовото – литературния романтизъм, предчувствия за модерния сецесионен декаданс, началото на експресионистичния разпад на света, както и темата за преодоляването на вътрешния солипсизъм в българската литература чрез влизане в реалността, историята. Така финалната точка на анализа и на дисертацията се превръща в ново начало, в нов протуберанс на изследователска енергия.

Финалният израз в заглавието „Авторска воля и памет на творбата“, без да е обект на специален теоретичен анализ, показва противоречието между интенция на творбата и интенция на автора – онова, което е в съзнателния кръгзор и подлежи на творчески самоконтрол. Именно творбата със своята иманентна логика и трансферни канали предава и осъществява в текста връзката с традицията и онзи дълбинен митологичен субстрат, който е основна изходна позиция на Антоу. Тезата за сблъсъка между автор и творба, без да е новост, е важна тема в литературната теория.

Колкото по-голяма е предаността към една теза, толкова по-неизбежно е опирането ѝ до свръхинтерпретацията. Тази тълкувателна интенция в излишък, в крайна сметка, е белият кахър на анализатора. На отделни места в труда Пламен Антоу се поддава на тази склонност. Напр. в аналогията, която се прави между

Пантагрюел, който при раждането задушил майка си и Априлското въстание, което бива задушено в зародиша си, или в откриването на връзка между склонността на Кандов да чете и четящата Пушкинова Татяна, с което образът на студента от „Под игото” бива „транссексуализиран.” Преданността към тезата има и друго измерение – категоричността, с която се отхвърля онова, което не ѝ пасва или е в противоречие с нея. Напр. предпочитанието към немския романтизъм има за следствие снижаващото мнение за „плоския френски романтизъм”. Предпочитанието към второстепенните каранавални герои ощетява главния герой Бойчо Огнянов, представяйки го като сантиментален фигурант, който изпада от същинското действие. За изследването на Антоу обаче Огнянов би трябвало да има значение дори най-малко за това, че поне на три места в романа Вазов влага в устата на героя разсъждения върху философията на революционната борба.

В заключение: дисертационния труд на Пламен Антоу със своята сгъстена концептуалност и новаторски идеи представя българската литературна, а и гражданска история от нова гледна точка, откривайки неочаквани връзки и аналогии през нова методологическа оптика. Убедено давам положителния си вот за удостояването му с научната степен „доктор на науките”.

24 октомври 2016 г.

ст.н.с. д.ф.н. Радосвет Коларов